

SVORAD ZAVARSKÝ*

Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice a jeho komentár k prvému Ciceronovmu listu *Ad Quintum fratrem* – príspevok k slovensko-poľskému humanizmu¹

ZAVARSKÝ, S.: Ioannes Baptista Neosoliensis and His Commentary on Cicero's First Letter ad Quintum fratrem: A Contribution to Slovak-Polish Humanism. *Slavica Slovaca*, 53, 2017, No. 3-4, pp. 179-186 (Bratislava).

After having completed his studies at Cracow, Bologna, and Padua, Ioannes Baptista Novosoliensis was active as a private teacher of rhetoric in Cracow. An important representative of Ciceronianism in Central Europe, Novosoliensis was the author of several editions of and commentaries on the works of M. T. Cicero, of which the most interesting one is his commentary on the First letter ad Quintum fratrem (Cracow, 1528). It is one of the earliest, if not the earliest, commentary on this letter devoted to just and wise provincial administration. The work of Ioannes Baptista Novosoliensis illustrates the high standard of philology pursued in sixteenth-century Slovak-Polish scholarly circles.

Ioannes Baptista Novosoliensis, Cracow, Humanism, Ciceronianism, Ad Quintum fratrem 1.1, Commentary.

Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied (SÚSJ SAV) od svojho vzniku (1995) venuje pozornosť aj problematike latinskej kultúry v slovenskom a slovanskom prostredí ako jednej zo svojich ťažiskových výskumných tém.² Od roku 2016 sa v SÚJS SAV rieši grantový projekt s názvom „Nexus Slavorum Latini – medzislovanské vzťahy a súvislosti v zrkadle latinskej literatúry“, ktorého koncepcia predpokladá interdisciplinárnu spoluprácu slavistiky s novolatinskou filológiou. Neolatinistika je v ostatnom čase veľmi dynamicky sa rozvíjajúcou disciplínou,³ ktorá má potenciál nielen dodať nové impulzy slavistickým výskumom, ale aj sama sa môže významne obohatiť tak materiálovo, ako aj metodologicky, podnetmi zo slavistického výskumného prostredia.⁴ Veď, ako je známe, živá latinská kultúra mala v západoslovanskom a v časti južnoslovanského prostredia pozoruhodne dlhé trvanie. O jej dôležitom postavení aj medzi východnými Slovanmi svedčia zas bohaté výskumy ukrajinských a bieloruských neolatinistov. Latinská, humanistická kultúra bola impulzom pre celý slovanský svet, impulzom vo

* Mgr. Svorad Zavorský, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava.

¹ Príspevok je súčasťou grantového projektu VEGA 2/0047/16 Nexus Slavorum Latini – medzislovanské vzťahy a súvislosti v zrkadle latinskej literatúry.

² Por. Zavorský, Svorad: Výskum slovensko-latinských a slovansko-latinských vzťahov v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV. In Doruľa Ján – Žeňuch, Peter (eds.): Ján Stanislav a slovenská slavistika. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava – Slovenský komitét slavistov 2016, s. 35-40.

³ K najnovšiemu stavu neolatinistiky pozri: Ford, Philipp – Bloemendal, Jan – Fantazzi, Charles (eds.): Brill's Encyclopaedia of the Neo-Latin World. 2 Vol. Brill 2014; Knight, Sarah – Tilg, Stefan (ed.): The Oxford Handbook of Neo-Latin. Oxford University Press 2015 (tu sa zreteľne ukazujú nedostatky medzinárodnej neolatinistiky v súvislosti s nedostatčnou informovanosťou o situácii v slovanských krajinách); Korenjak, Martin: Geschichte der neulateinischen Literatur. Vom Humanismus bis zur Gegenwart. München: Verlag C.H.Beck, 2016.

⁴ Jerzy Axer veľakrát upozornil na skutočnosť, že neolatinistiku nemožno považovať ako špecializáciu klasickej filológie, ale že je potrebné k nej pristupovať ako k široko koncipovanej medziodborovej disciplíne. Por. napr. Axer, Jerzy: Neolatinistika i tożsamość narodowa – przypadek Europy Środkowowschodniej. In Axer, Jerzy (ed.): Łacina jako język elit. Warszawa: OBTA – Wydawnictwo DiG, 2004, s. 262, 268-269.

svojom význame a rozsahu porovnateľným s prijatím kresťanstva.⁵ Táto štúdia je príspevkom k výskumu slovanského humanizmu,⁶ konkrétne k ciceronianizmu v slovanskom prostredí,⁷ ktorého predstaviteľom bol aj Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice.

Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice (Ioannes Baptista Novosoliensis Pannonius) je významným, no dosiaľ iba veľmi málo reflektovaným humanistickým filológom slovanského sveta.⁸ V prvej polovici dvadsiatyh rokov 16. storočia študoval v Bologni, kde medzi jeho učiteľov patrili Giovanni Battista Pio (1473/6–1543) a Lazzaro Bonamico (1477/78–1552).⁹ V roku 1527 ho už nachádzame v Krakove, kde vyučoval rétoriku. V tom istom roku vydal nákladom krakovského kníhkupca Marka Szarfenberga (zomr. 1545) Ciceronovo dielo *De inventione* a tiež spis *Rhetorica ad Herennium*, za autora ktorého sa v tom čase všeobecne považoval takisto Marcus Tullius Cicero. Vzápätí, v máji roku 1528, Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice pripravil na vydanie Ciceronovu reč *Pro Marcello* a o tri mesiace neskôr prvý Ciceronov list *Ad Quintum fratrem*.¹⁰ Práve tomuto poslednému z uvedených a v súčasnosti známych vydaní Jána Krstiteľa z Banskej Bystrice chceme venovať pozornosť v tomto príspevku. Krakovské vydanie Prvého listu Quintovi (60/59 pr. Kr.) totiž obsahuje nielen na svoju dobu špičkové znenie tohto Ciceronovho listu, ale aj editorove vysvetlivky k nemu, ktoré, tak sa vidí, predstavujú vôbec prvý humanistický komentár k tejto pamiatke.

Pozrime sa však najprv na samotný text prvého listu *Ad Quintum fratrem* v podaní krakovského humanistu. Editor celkom jasne pomenoval cieľ, s ktorým list pripravoval na vydanie: „... aby sa k nemu mohli ľahko dostať a pohodlne ho nosiť so sebou milovníci literatúry a tiež tí, čo zastávajú nejaký úrad a túžia po tom, aby iných riadili a spravovali dobre a múdro. Najmä oni majú čítať tento spis. Dúfam, že si ho s veľkým potešením prečíta mnoho tých, čo sa usilujú dosiahnuť poznanie a slávu úspešného politika.“¹¹ V dedikácii Jánovi Turzovi¹² píše Ján Krstiteľ

⁵ Rothe, Hans: Humanismus bei den Slaven. Probleme und Aufgaben. In Harer, Klaus – Schaller, Helmut (eds.): Festschrift für Hans-Bernd Harder zum 60. Geburtstag. München: Verlag Otto Sagner, 1995, s. 454.

⁶ Základnou prácou k problematike slovanského humanizmu je Goleniščev-Kutuzov, I. N.: Il Rinascimento italiano e la letteratura slave dei secoli XV e XVI. A cura di Sante Graciotti e Jitka Křesálková. Milano: Università Cattolica del Sacro Cuore, 1973.

⁷ K poľskému kontextu pozri Otwinowska, Barbara: Cyceronianizm polski. In Michałowska, T. (red.): Słownik literatury staropolskiej (Średniowiecze – Renesans – Barok). Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich – Wydawnictwo, 1990, s. 115-117.

⁸ Biobibliografické údaje o Jánovi Krstiteľovi z Banskej Bystrice možno nájsť v: Ianociana sive clarorum atque illustrium Poloniae auctorum maecenatumque memoriae miscellae. Volumen I. Varsaviae et Lipsiae 1776, s. 195-198; Joher, Adam: Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce. Tom I. Wilno 1840, č. 382, 408, 508, 509; Bibliografia staropolska Estreicherowa (<https://www.estreicher.uj.edu.pl>). Tom XXIII, s. 204. Kuzmík, Jozef: Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu. Zväzo 1: A – M. Martin: Matica slovenská, 1976, s. 69-70; Mišianik, Ján: Vývin humanizmu na Slovensku. In Holotík, Ľudovít – Vantuch, Anton (eds.): Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15.–16. Storočí. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1967, s. 213; Mišianik, Ján (ed.): Antológia staršej slovenskej literatúry. Bratislava: Veda – Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1981, s. 162.

⁹ Janocki, od ktorého údaj preberá aj novšia literatúra, uvádza že Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice študoval u Lazzara Bonamica v Padove. To je však omyl, pretože Bonamico v Padove vyučoval až od konca roka 1527 (predtým učil v Bologni), teda až potom, čo Ján Krstiteľ opustil Taliansko. Por. Dizionario biografico degli Italiani. Volume 11. Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, 1969, s. 533-540, najmä 534-535.

¹⁰ [Ioannes Baptista Novosoliensis]: Epistola Marci Tvl. C. Ad Q. fratrem. Qua boni principis institutio co[n]tinetur, quae antehac paucis uisa & lecta est. Cur autem, lector ex his quae sequuntur, intelliget. Impressum Cracouiae, per Mathiam Scharffenberg, impensis prouidi uiri Marci Scharffenberg, Ciuis ac Bibliopolae Cracouiensis. Anno Christi 1528. Decima-octaua die Augusti. Jeden exemplár sa nachádza v knižnici Poľskej akadémie vied v Poznani (Biblioteka Kórnicka PAN), ďalší v Ruskej národnej knižnici v Petrohrade.

¹¹ [Ioannes Baptista Novosoliensis]: Epistola Marci Tvl. C. Ad Q. fratrem, [dedikácia] Magnifico et clarissimo Viro Domino Ioa[n]ni Thursoni: „...ut hoc pacto litterarum amatoribus, & ab hijs qui in magistratu aliquo sunt, & qui bene & prudenter alios regere & moderari concupiscunt, ad quos praecipue lectio huius libelli spectat, facile & commode in manibus haberi & gestari possit, quem non pauci ut spero ad doctrinam & gloriam reip[ublicae] bene gerendae aspirantes, & magna cum delectatione perlegent.“

¹² Ide pravdepodobne o vlastného brata palatína Alexeja Turza. Ján Turzo žil v rokoch 1492 až 1558.

z Banskej Bystrice aj to, že keď ho krakovský kníhkupec Marek Szarfenberg oslovil, či by nevedel o nejakom vhodnom Ciceronovom spise na vydanie, rozhodol sa pre „ten najdlhší spomedzi Ciceronových listov, totiž ten, ktorý napísal bratovi Quintovi, keď bol miestodržiteľom v Ázii ... pretože ... sa nachádza medzi tými Ciceronovými ... listami, ktoré sú ťažšie zrozumiteľné a o ktorých zatiaľ nik nenapísal nič, čo by im dodalo viac jasnosti a trochu by ich sprístupnilo a vysvetlilo. A preto málokto má prístup k tomuto vynikajúcemu listu a sotvako sa o ňom dozvie a číta ho.“¹³ A skutočne, v čase, keď v Krakove Prvý list Quintovi vyšiel, jestvovalo najviac desať predchádzajúcich edícií (prvýkrát list vyšiel tlačou v Benátkach a v Ríme v r. 1470).¹⁴ Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice, ako vyplýva z jeho komentára, mal k dispozícii viacero z nich, ba v Bologni študoval aj rukopisy, v ktorých si všímal variantné znenia. Môžeme však povedať, že jeho text Prvého listu Quintovi nie je pravdepodobne úplne totožný so žiadnou z dovtedy publikovaných edícií (nemali sme k dispozícii *editio princeps* z r. 1470). Nasvedčuje tomu jeho verzia pasáže „*qui quasi ex cohorte praetoria appellari solent*“ (12, 3),¹⁵ ktorú v skorších edíciách nenachádzame (tam čítame: „*ex cohorte praetoris*“¹⁶) a nie je zachytená ani medzi variantmi v modernom kritickom vydaní Shackletona Baileyho (1985). Okrem základného textu obsahuje krakovské vydanie z augusta 1528 pätnásť marginálií, ktoré zaznamenávajú textové varianty. Rovnako pätnásť marginálií s variantnými zneniami nachádzame aj v bazilejskom Cratanderovom vydaní, ktoré sa ukázalo len päť mesiacov predtým, v marci 1528. Komparácia marginálnych aparátov v oboch vydaniach ukázala, že pre určenie ich vzájomného vzťahu bude potrebný podrobnejší výskum. Nasledovná tabuľka podáva prehľad marginálnych variantov v bazilejskej a krakovskej edícii:

	Cratander	I. B. Novosoliensis
2, 2	1. perficere / proficere ¹⁶	1. perficere / proficere
6, 3	2. ex omni genere civium / [ex] eo genere [civium]	ex eo genere civium
10, 13	3. propterea amorem in nos fraternum etiam demonstrare laboret / propter amorem in nos fraternum etiam de nostra laboret	2. propterea amorem in nos fraternum etiam demonstrare laboret / propter amorem in nos fraternum etiam de nostra laboret
12, 2	4. apparitoribus / apparationibus	3. apparitoribus / apparationibus
14, 6	5. eiusmodi / eiusdem modi	4. eiusmodi / eiusdem modi
19, 8	6. Phrygij / Phrygis	5. Phrygij / Phrygis
20, 3	7. sustinebimus / sustineremus	6. sustinebimus / sustineremus
21, 1	8. discernendo / decernando (sic!)	7. discernendo / decertando
22, 4	9. Prætoris / prætoribus	8. Prætoris / Prætoribus
24, 1	mihi quidem videntur huc omnia esse referenda	9. mihi quidem videtur huc omnia esse referenda / [mihi quidem] videntur [huc omnia esse referenda]

¹³ [Ioannes Baptista Novosoliensis]: Epistola Marci Tvl. C. Ad Q. fratrem, [dedikácia] Magnifico et clarissimo Viro Domino Ioa[n]ni Thursoni: „Illa omnium Ciceronis epistolarum longissima, quam ad Quintum Fratrem in Asia cum Imperio existentem scripserat... cum... sit inter eas Ciceronis collocata... epistolas, quæ & obscuriores sunt, & in quas nullius scripta extant, quæ illis aliq[ui]d lucis inferrent, easq[ue] aliquantulu[m] planiores explicatioresq[ue] reddere[n]t. Quo fit ut paucis ad hanc pulcherrima[m] epistolam aditus pateat, paucissimiq[ue] eam legant & cognoscant.“

¹⁴ Orellius, Io. Casp.: M. Tullii Ciceronis Opera quae supersunt omnia ac deperditorum fragmenta. Vol. VI., Zürich 1836, s. 295-297. Por. Shackleton Bailey, D. R.: M. Tulli Ciceronis Epistulae ad Atticum. Stuttgart: Teubner, 1987, s. xvii.

¹⁵ Môžeme s istotou tvrdiť, že v texte Jána Krstiteľa z Banskej Bystrice nejde o tlačovú chybu, pretože rovnaké znenie uvádza aj v siedmej leme komentára. Textové súradnice uvádzame v celom texte podľa vydania Shackleton Bailey.

¹⁶ Pred lomkou uvádzame znenie základného textu, za lomkou variantné znenie na margu.

25, 4	10. diruptas / dirutas	10. dirutas / diruptas
25, 15	11. æquabiliter / æqualiter	11. æquabiliter / æqualiter
38, 19	12. lentitudinis / lenitudinis	12. lentitudinis / lenitudinis
42, 1	13. est totius Asiæ celebritate refertissimum / totius Asiæ uirtutibus tuis est datum celebritate refertissimum	13. totius Asiæ celebritate refertissimum / totius Asiæ uirtutibus tuis est datum celebritate refertissimum
45, 12	14. ideo / idcirco	14. ideo / idcirco
46, 4	15. perspectissimus / perfectissimus	15. perspectissimus / perfectissimus

V jedenástich prípadoch sa variantné znenia (marginálie) obidvoch vydání zhodujú. V jednom prípade má Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice Cratanderovu margináliu zapracovanú už priamo v texte (*ex eo genere civium*), takže k tomuto miestu vo svojom vydaní nezaznamenáva žiadne variantné znenie (nemá margináliu). Naopak, krakovské vydanie zaznamenáva na jednom mieste margináliu (*videntur*) tam, kde u Cratandera nie je; u Cratandera sa totiž toto znenie nachádza priamo v texte. Na jednom mieste uvádza Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice na margu variant „*decertando*“ namiesto Cratanderovho „*decernando*“ (ide o tlačovú chybu; správne má byť „*decernendo*“). A napokon, v jednom prípade sa ako variantné znenie v krakovskom vydaní uvádza to (*diruptas*), ktoré u Cratandera figuruje priamo v texte, a naopak, do textu sa dostalo znenie (*dirutas*), ktoré Cratander uviedol na margu ako variantné (pozri v tabuľke bod 10). Otvorenou ostáva otázka, či rozdiely v uvedených variantných zneniach u Jána Krstiteľa z Banskej Bystrice a u Cratandera sú výsledkom intencie a filologického úsudku krakovského humanistu, alebo azda vyplývajú z toho, že Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice sa o Cratanderových margináliách dozvedel iba sprostredkovaně a nepresne (napr. z korešpondencie).¹⁷

Obráťme teraz pozornosť ku krakovskému komentáru Prvého listu Quintovi, v predhovore ktorého Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice napísal, že niektoré Ciceronove listy, najmä tie adresované Atticovi, Brutovi a Quintovi sú „také komplikované ... a pre nepriaznivé vplyvy času je ich znenie a zmysel na mnohých miestach natoľko prekrútený, že dosiaľ sa nenašiel nik, kto by sa odvážil pristúpiť k ich vysvetleniu. ... Giovanni Baptista Pio ... niekoľkokrát prisľúbil, že vydá komentáre k týmto listom, a keď som odchádzal z Talianska, istý človek mi hovoril o tom, že tieto komentáre sa práve tlačia v Bologni. Či ich však skutočne vytlačili alebo nie, to neviem. Jedno ale viem isto: že v Taliansku som videl vychádzať množstvo prvotriednych kníh, o akých som v našich končinách nikdy nechyroval. Ja sám by som takisto mohol rekonštruovať a ozrejmiť nejedno miesto v týchto vysoko učených listoch, keby som len mal pri sebe svoje knihy, ktoré mi, ako dúfam, čoskoro privedú.“¹⁸ Z tejto zmienky vyplýva, že Ján Krstiteľ odišiel z Talianska koncom roka 1526 alebo začiatkom roka 1527, pretože 31. januára 1527 bolognski kníhtlačiari Giovanni Battista a Benedetto Faelliovcí vytlačili Piovo vydanie Ciceronových listov Atticovi a Brutovi aj s komentármi.¹⁹ Giovanni Battista Pio však

¹⁷ Nesmelo uvažujeme aj o tretej možnosti, totiž tej, že takisto ako Cratander mohol mať azda aj Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice k dispozícii niektorý z dnes už stratených rukopisov zaalpskej tradície, ktoré súčasná klasická filológia označuje písmenom Y (por. Shackleton Bailey, viii-x).

¹⁸ [Ioannes Baptista Novosoliensis]: Epistola Marci Tvl. C. Ad Q. fratrem, [úvod k] Eiusdem Io. Bap. Novosoliensis, in hanc epistolam annotationes: „... sunt aliquæ tam implicatæ ... multa[ue] in his loca iniuria temporum sic peruersa & deprauata, ut nemo hactenus fuerit, qui ausus sit manum his explicandis admouere. Quamq[ue] Ioannes Baptista Pius . . . aliquoties pollicitus est, commentaria sese eas in epistolas æditurum, & dum ex Italia discederem, quidam mihi retulit, illa Bononiæ iam tum imprimi. Vtrum autem impressi sint nec ne, ignoro, hoc tamen scio, multos nobiles in Italia ædi, esse, & me uidisse libros, de quib[us] nihil in his terris audiui. Possem quoq[ue] et ipse tamen, modo libri mei adessent, quos propediem allatum iri spero, non pauca illarum eruditissimarum epistolarum loca restituere & enodare.“

¹⁹ Cicero, Marcus Tullius: Epistolæ ad T. Pompo. Atticum cum commentariis Io. Batpti. Pii Bono. antea nullibi impressæ et ab infinitis mendis per eum castigatæ. Bononiæ: in aedibus Io. Baptistæ: et Benedicti fratris quondam Hectoris de Phaellis, pridie Kal. Februarias 1527. Názov podľa: Catalogo collettivo delle Biblioteche del Polo SBN di Venezia; <http://polovea.sebina.it/SebinaOpac/Opac>.

nepublikoval listy Quintovi ani komentáre k nim.²⁰ A keďže moderná klasická filológia (W. S. Watt, D. R. Shackleton Bailey a Armandus Salvatore) za autora prvého komentára k Ciceronovým listom Quintovi považuje Paola Manuzia (1512-1574) – ktorý svoje *scholia* prvýkrát zverejnil v roku 1540 – môžeme konštatovať, že náš Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice benátskeho humanistu predbehol o dvanásť rokov. Hoci krakovský komentár k prvému listu *Ad Quintum fratrem* je relatívne krátky (25 lem), jednako ho môžeme označiť za pozoruhodný výkon, ak uvážime, že scholia Paola Manuzia (1512–1574) z r. 1540 vysvetľujú iba tri miesta z tohto listu (z ktorých sa však ani jedno nenachádza medzi tými dvadsiatimi piatimi, ktoré vysvetlil Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice). Ďalší komentár k Prvému listu Quintovi, ktorý Manuzio publikoval v roku 1557, je už obsiahlejší – pozostáva z 86 lem. Komentár Jána Krstiteľa z Banskej Bystrice obsahuje nasledovné lemy:

1. Desyderio nostro & labori tuo) 1, 3
2. Neq[ue] enim eiusmodi partem reip[ublicae] geris, in qua fortuna dominetur) 4, 5
3. Qui aut quod publicani sunt nos summa necessitudine attingunt) 6, 3
4. Nostri consulatus beneficio) 6, 5
5. Sic ut nullum te signum, nulla pictura) 8, 3
6. Tubero Halienus & Cratidius) 10, 6; 10, 10
7. Qui quasi ex cohorte praetoria appellari solent) 12, 3
8. A quibus cum rudis esses)²¹ 12, 7
9. Sit annulus tuus, non ut uas aliquod, sed tanq[uam] ipse tu, non minister alienę uoluntatis, sed testis tuę) 13, 3
10. Sit licitor no suę sed tuę lenitatis apparitor) 13, 8
11. Et diuturna seruitute ad nimiam assentationem eruditi) 16, 4
12. Vt si iter Appia via faceres) 17, 7
13. Vtrum Tralleis an Formias venerint) 17, 8
14. Ex quibus nonnullas simultates cum magna mea læticia susceptas habemus) 19, 6
15. Adiunge[n]da etia[m] facilitas in audiendo) 21, 1
16. His rebus nup[er] Gn[aeus] Octavius iucundiss[imus]) 21, 3
17. Non ad historiae fidem scriptus) 23, 1
18. Quod iniq[uo] & graui uectigali edilitioru[m]) 26, 2
19. Sestercium vel sestertius)²² 26, 4
20. Quamqu[uam] has querelas hominu[m] nostro[rum]) 26, 7
21. Praeterqu[uam] ad templum)²³ 26, 10
22. Praesertim publicis male redemptis) 33, 7
23. Possunt in pactionibus faciendis non legem spectare censoriam) 35, 3
24. Tum tibi diligentissime esse linguam continendam) 38, 16
25. Vt tanquam boni poetę & actores industrij solent) 46, 1

Z dvadsiatich piatich miest, ktoré komentoval Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice, jedenásť nájde aj v Manuziovom komentári z r. 1557. Treba však povedať, že komentáre krakovského humanistu k týmto miestam listu sú nielen obsiahlejšie, ale aj – tak sa vidí – ostrovtipnejšie. Celkom

²⁰ Dizionario biografico degli Italiani. Volume 84 (2015), s. 90.

²¹ V základnom texte čítame *a quibus, rudis cum esses*.

²² V základnom texte sa nachádza len skratka *HS*.

²³ Text lemy nezodpovedá Ciceronovmu zneniu. V základnom texte je u Jána Krstiteľa z Banskej Bystrice iné, štandardné znenie.

osobitnú pozornosť si zasluhuje lema „(*praesertim*) *publicis male redemptis*“ (33, 7), ktorú nachádzame v oboch komentároch. Náš Ján Krstiteľ k tomuto miestu zaujímavovo poznamenáva: „spomínam si, že v prastarom kódexe, ktorý sa nachádza v Bologni v Chráme sv. Dominika, som videl napísané nie ‚male‘, ale ‚magno‘. Okrem toho som počul, že toto miesto rovnako číta aj Caelius Ferrarský [Celio Calcagnini, 1479-1541].“²⁴ A ďalej hovorí, že osobne sa prikláňa k zneniu „*publicis magno redemptis*“²⁵ pretože ho presvedča „autorita učeného muža, dôveryhodnosť starého prameňa a jazyková logika latinčiny“²⁶ a to aj napriek tomu, že všetky vydania obsahujú znenie „*publicis male redemptis*“. Kritické vydanie Shackletona Baileyho (1985) neuvádza na tomto mieste variantné znenie „*magno*“, z čoho vyplýva, že Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice zaznamenal textový variant v bolognskom kódexe, ktorý je dnes už pravdepodobne stratený.

Stojí za povšimnutie, že dva z 25 komentárov Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice napísal na výslovnú objednávku vzdelancov, medzi ktorými sa v Krakove pohyboval. V komentári k piatej leme (pozri v zozname vyššie) poznamenáva: „Toto miesto by som obišiel mlčaním, keby som sa nebol dopočul, že istý človek, ktorý mi preukazuje neobyčajnú priazeň, chce, aby som opoznámkoval aj toto miesto.“²⁷ Komentár k deviatej leme sa zasa začína týmito slovami: „Niektorým vzdelancom sa toto miesto javí ako nejaká veľká Oidipova hádanka, ako [keby bolo] veľmi zamotané a zahalené do akejsi temnej hmly. Tito, ako som sa dozvedel, si veľmi želali – keď už som sa podujal vysvetliť niektoré pasáže z tohto listu – nech niečo napíšem aj o tomto mieste, aby ho bolo možné ľahšie pochopiť.“²⁸ Je skutočne zaujímavé sledovať, ako sa vo vyjadreniach Jána Krstiteľa z Banskej Bystrice odzrkadľuje jeho sebedovomie humanistického vzdelanca. V dedikácii vydania Ciceronovej reči *Pro Marcello* opísal Ján Krstiteľ svoj postoj k rečníctvu nasledovne: „... tí, čo sa filozofii a iným odborom venujú tak, že pritom zavrhnú poznatky z rétoriky ... sa mi nevidia hodní ani najmenej chvály. Avšak nielen nehodní chvály, ale priam zasluhujúci si ostrú pohanu sú tí, čo sa s takým nasadením vyžívajú v rečníckych poučkách, že načisto zanedbávajú, ba ani neuznávajú filozofiu, túto vedu o najkrajších skutočnostiach, či iné umenia hodné slobodného človeka. Ani jeden ani druhý spôsob štúdia som nikdy neschvaľoval, a to už od ranej mladosti, keď som ešte nemal nikoho vhodného, či u mienku by som mohol nasledovať. Keď som však bol potom v Taliansku, tento môj názor mi svojim úsudkom potvrdili tí najkompetentnejší vzdelanci, v spoločnosti ktorých som sa často a s veľkým potešením zvykol pohybovať.“²⁹ V uvedenej pasáži sa Ján Krstiteľ vyjadruje k jednej

²⁴ [Ioannes Baptista Novosoliensis]: Epistola Marci Tvl. C. Ad Q. fratrem, Annotationes, Præsertim publicis male redemptis: „...recordor me in codice peruetusto qui habetur Bononiæ in templo diui Dominici legisse no[n] male sed magno. Præterea hunc locum a Celio Ferrarie[n]si sic legi audiui.“

²⁵ Je zaujímavé, že Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice nezmenil v tomto zmysle znenie základného textu, ani na príslušnom mieste neumiestil na margo variant „*magno*“.

²⁶ [Ioannes Baptista Novosoliensis]: Epistola Marci Tvl. C. Ad Q. fratrem, Annotationes, Præsertim publicis male redemptis: „...doctissimi uiri auctoritas, fides antiquissimi codicis, & ratio latine loquendi...“

²⁷ Ibidem, Annotationes, Sic ut nullum te signum, nulla pictura: „Hunc locum silentio transijssem, nisi hominem quendam non uulgari in me beneuole[n]tia propensum uelle, ut & istu[m] locum annotarem, ad aures meas peruenisset.“

²⁸ Ibidem, Annotationes, Sit annulus tuus etc.: „Locus hic quibusdam litteraru[m] studiosis, uehementer tanq[ua]m ali-quod œdipodis ænigma, perplexus, & ueluti nube quadam atra obductus uidetur. Quos etiam intellexi, non mediocriter optare, ut cum & alia ex hac epistola mihi explica[n]da assumpserim, & in hunc ipsum locum nonnihil a me, quo facilius percipi possit, æderetur.“

²⁹ Marci Tvl. Ciceronis pro Marco Marcello ad Patres Conscriptos & Caium Caesarem Oratio. Impressum Crocouiae, per Mathiam Scharffenbergk. Anno domini, Millesimo Quingentesimo Vigesimo octauo. 30 Maij, [dedikácia] Clarissimo atque eruditissimo viro, Domino Francisco Boner: „...qui dum philosophiæ aliarum[ue] disciplinarum studijs indulgent, ita illis indulgent, ut dicendi scientiam omnino repudiant, qui quidem mihi nullo modo laudandi uidentur. Illi uero non solum non laudandi, uerumetiam magnopere uituperandi, qui præceptis Rhetoricæ tanta incumbunt diligentia, ut philosophiam rerum pulcherrimarum scientiam, & alias artes homine libero dignas, prorsus negligant & contemnant. Qua[m] quidem utrorum[ue] studendi rationem, ab ineunte ætate, cum nullos adhuc harum rerum idoneos haberem iudices, nunquam probaui. Cum uero tandem in Italia essem, hanc meam sententiam doctissimorum & prudentissimorum hominum, inter quos frequenter & cum summa delectatio[n]e uersari consueueram, iudicia confirmarunt.“

z hlavných kontroverzií renesančného humanizmu týkajúcej sa vzťahu medzi filozofiou (učenosťou) a rétorikou (jazykovou formou), ktorú definitívne vyriešil až Celio Calcagnini v traktáte *Super imitatione commentatio* (1532), a to tak, že obidve disciplíny predstavil ako také, ktoré nestoja v diametrálnej opozícii, ale je veľmi dobre možné navzájom ich zosúladiť.³⁰ Ako vyplýva z citátu, Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice tiež zastával názor, že filozofia a rétorika musia byť vo vzájomnej rovnováhe. Obzvlášť pozoruhodné je však jeho vyjadrenie, že o správnosti takéhoto postoja bol presvedčený „od ranej mladosti“, teda už predtým, ako odišiel do Talianska. Táto zmienka môže svedčiť o tom, že aktuálne témy talianskeho humanizmu neboli neznáme ani v prostredí, z ktorého Ján Krstiteľ pochádzal. Ciceronianizmus nášho humanistu sa zrkadlí v jeho sebedovomých slovách na adresu jedného zo svojich bolognských učiteľov, Giovannino Battistu Pia, o ktorom sa vyjadril ako o mužovi, „ktorého síce nemožno veľmi odporúčať pokiaľ ide o spôsob jeho rečnického prejavu – v čom sa však už do veľkej miery napravil – ale je taký sčítaný a vyniká takými skvelými vedomosťami v humanitných vedách, že ho nepochybne môžeme pokladať za ich najväčšieho znalca v súčasnosti.“³¹ Giovanni Battista Pio, súčasný žiakom Filipa Beroalda, bol, čo sa týka jazykového prejavu, eklektikom so záľubou v archaických a neskorolatiniských výrazových formách. Vo svetle triumfujúceho ciceronianizmu prvých decénií 16. storočia sa táto pozícia javila už ako nemoderná. Nazdávam sa, že viaceré vyjadrenia, ktoré nám Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice zachoval vo svojich edíciách, vrhajú veľmi zaujímavé svetlo nielen na jeho osobu, ale aj na charakter humanizmu v poľsko-slovenskom priestore na začiatku 16. storočia.

Záverom môžeme konštatovať, že filologická akribia Jána Krstiteľa z Banskej Bystrice, ktorú môžeme sledovať v jeho vydaní prvého Ciceronovho listu *Ad Quintum fratrem* a v komentári k nemu, svedčí o vysokej úrovni humanistického vzdelaneckého prostredia v Krakove. Nielen to, Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice sa svojou edíciou a komentárom zaradil medzi popredných humanistických znalcov Ciceronových listov, vedno s takými osobnosťami, akými boli Giovanni Battista Pio či Paolo Manuzio, napriek tomu, že pre súčasnú klasickú filológiu a neolatinistiku je jeho meno úplne neznáme. Výskum ciceronianizmu, resp. ciceronovskej recepcie v slovanskom prostredí pokladáme za jednu z dôležitých tém z oblasti slovanskej kultúry, k objasneniu ktorých môže významnou mierou prispieť úzka spolupráca slavistiky s klasickou a novolatiniskou filológiou.

Ioannes Baptista Neosoliensis and His Commentary on Cicero's First Letter ad Quintum fratrem: A Contribution to Slovak-Polish Humanism

Svorad Zavarský

Ioannes Baptista Neosoliensis (Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice, dates of his birth and death are unknown), a prominent early sixteenth-century humanist philologist coming from present-day Slovakia (Banská Bystrica, Lat. Neosolium), is almost unknown to modern scholarship. He studied at Bologna in the early 1520s where his teachers included Giovanni Battista Pio (1473/6–1543) and Lazzaro Bonamico (1477/8–1552). After leaving Italy sometime at the end of 1526 or the beginning of 1527, Ioannes Baptista obtained an appointment as a teacher of rhetoric in Cracow where he soon gained renown as an outstanding orator. In 1527, he published an edition of Cicero's *De inventione*, followed by *Rhetorica ad Herennium* which was then generally attributed to Cicero as well. Shortly thereafter, in May 1528,

³⁰ Por. Ciceronian Controversies, edited by Joann Dellaneva, English translation by Brian Duvick (The I Tatti Renaissance Library 26). Cambridge, MA–London, England: Harvard University Press, 2007, s. xxii–xxiii, xxvii, 140–181.

³¹ [Ioannes Baptista Neosoliensis]: *Epistola Marci Tvl. C. Ad Q. fratrem*, [úvod k] *Eiusdem Io. Bap. Neosoliensis, in hanc epistolam annotationes*: „...vir licet genere dicendi non maxime probandus, quod tamen magna ex parte iam emendavit . . . verum tanta & tam aurea earum rerum quæ ad studia humaniora pertinent, lectione & cognitione præditus & excellens, ut omnium in ijsdem studijs hac ætate, facile princeps & dici & haberi possit.“

Novosoliensis edited Cicero's speech *Pro Marcello*, and finally, his critical commented edition of Cicero's first letter *Ad Quintum fratrem* appeared three months later. The present contribution focuses on the last mentioned philological achievement of Ioannes Baptista Novosoliensis, an edition comprising both the most modern text and the editor's notes on selected places of the letter. These notes are probably the first humanist commentary ever written on Cicero's first letter *Ad Quintum fratrem*.

Novosoliensis's edition of *Ad Quintum fratrem* was preceded by no more than ten earlier printed editions of the text of which the first ones were those published in Venice and Rome in 1470. As evidenced by his commentary, he not only perused several of the previous editions but, while still at Bologna, he also checked old manuscripts for variant readings of which one attested by Novosoliensis is nowhere to be found in the modern critical editions of W. S. Watt, D. R. Shackleton Bailey, and Armando Salvatore. It means he had at his disposal a textual variant of the First letter *Ad Quintum fratrem* which is now either lost, or has remained unnoticed by modern scholarship. In addition to the main text, the Cracow edition of 1528 contains fifteen variant readings explicitly recorded in the margins. Interestingly, Cratander's Basel edition of the same letter, published only five months prior to Novosoliensis's, equally contains fifteen marginal notes with variant readings. However, only eleven of the variant readings recorded in the margins of both editions coincide in form and location.

Novosoliensis recorded in the preface to his commentary on *Ad Quintum fratrem* that at the time of his departure from Italy he learned of the intention of his teacher, Giovanni Battista Pio, to publish a commentary on those letters of M. T. Cicero that no one had until then ventured to comment on because they were considered very difficult to interpret. The First letter *Ad Quintum fratrem* belonged among these. Pio's commented edition of Cicero's letters to Atticus and Brutus indeed came out of the printing press of the Bolognese printers Giambattista and Benedetto Faelli on 31 January 1527. This edition, however, included neither Cicero's letters to his brother Quintus nor any commentary on them. This means, in fact, that Novosoliensis's commentary can be regarded as the first to have been written on the First letter to Quintus. According to the current state of knowledge (D. R. Shackleton Bailey), the first humanist to have commented on this letter was Paolo Manuzio (1512–1574) whose scholia from 1540 only include three places from the First letter to Quintus. Seen from this perspective, Novosoliensis's commentary consisting of twenty-five lemmata can be regarded as a remarkable achievement. And though Manuzio's later commentary on this letter from 1557 comprised no less than eighty-six lemmata, yet we can observe that the eleven places commented on by both scholars were given more extensive and more ingenious treatment on the part of the Cracow humanist.

Ioannes Baptista Novosoliensis's philological expertise, as attested by his commented critical edition of Cicero's first letter *Ad Quintum fratrem*, as well as by his other editions, throws an interesting light on the early sixteenth-century humanist culture in Lesser Poland and Slovakia. We can see that in this geographical area, at least in the case of Novosoliensis, the local trends in scholarship did not lag behind the more advanced centres of Humanism. The Cracow humanist originating from Slovakia distinguished himself as an early expert on the letters of Marcus Tullius Cicero, together with such scholars as Giovanni Battista Pio and Paolo Manuzio. Yet nowadays his name is totally unknown to both classical philology and Neo-Latin studies.

The history of Ciceronianism in Slavonic countries can undoubtedly be considered a promising area of research in which the combined approach of Slavistics and Neo-Latin philology is capable of producing innovative results. Such a combined approach is currently being implemented through the research project 'Nexus Slavorum Latini: Inter-Slavonic Relationships and Parallels as Mirrored in Neo-Latin Literature in the 16th to 19th Centuries' (VEGA 2/0047/16) conducted at the Ján Stanislav Institute of Slavistics of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava.